

Din Felsefesi Açısından İnsanın Doğası

Semra Tüfenkci, *Araştırma Yayınları*, 2017, Ankara, 268 sayfa.

Tülay Sarıkaya*

Kitap Semra Tüfenkci tarafından On Dokuz Mayıs Üniversitesi'nde doktora tezi olarak (2016) hazırlanmış, daha sonra (2017) kitap haline getirilmiştir. Yazara göre kitabın önemi, insan doğası gibi bir kavramın, daha önce din felsefesi açısından kapsamlı bir şekilde ele alınmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kitap, "Önsöz", "Giriş", üç bölüm ve "Sonuç" kısmından oluşmaktadır.

"Giriş"te (s.9-31) kitabın öneminden ve niçin yazıldığından söz edilmiş ve içeriği hakkında geniş bilgi verilmiştir. Kitap insan doğası ve din felsefesi arasındaki ilişki, din- ahlâk ilişkisi ve kötülük problemi bağlamında oluşturulmuştur. Bu konuda akla gelecek ilk soru, insanın dinden bağımsız olarak, dini yaptırımlar olmadan "tek başına" ahlaki değerlere kaynaklık edebilme özelliğine sahip olup olmadığıdır. Bir tarafta insanın doğası gereği kötü olduğunu ve insan davranışlarını motive eden unsurun bencillik arzuları ve çıkarları olduğunu savunan görüş bulunmaktadır. Diğer tarafta ise, insan doğasının iyi olduğu görüşüne yer verilerek, insan davranışlarını motive eden temel unsurun özgecilik olduğuna değinilmiştir. Devamında ise insan doğasının ne iyi ne kötü, nötr bir varlık olduğu belirtilmiştir.

Kitabın birinci bölümü "İnsanın Doğasını Anlamaya Yönelik Tek Kutuplu Yaklaşımlar" (s.33-108) adını taşımaktadır. Burada insanın doğası ahlâki özne olması açısından tek kutuplu ve çift kutuplu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yazar, bu ayrımın ruh ve bedenle ilgili görüşleri kapsamadığını, temel olarak ahlâki eğilimlerin vurgulandığını bölümün başında belirtmiştir. "İnsan Doğasının Salt Kötülüğü" adlı kısmında tek kutuplu yaklaşımın insan doğasını iyi ve kötü diye ikiye ayırdığı belirtilmektedir. İlk olarak insanın salt kötü bir doğaya sahip olduğunu savunan bu görüşün temelleri ve dayanaklarının nasıl ele alındığı incelenmiştir. Kendi çıkarları peşinde koşup uğrunda önüne çıkan her engeli yok etmeye çalışan insan, tek kutuplu yaklaşımda kötümserlik tarafında yer alır. İnsan, kötülüğün temelinde bencillik ve saldırganlıkla güdülenir. İnsanın iyi mi yoksa kötü mü olduğuna dair ilk tartışmalara Platon'un *Devlet* adlı eserinde yer verilmektedir. Glaukon, tabiatla haksızlık eden ve haksızlığa uğrayanlar olarak iki taraf olduğunu belirtmektedir. Ardından "haksızlık edenler haksızlığa uğrayanlardan sayıca fazladır" şeklinde bir ifade de yer almaktadır. Fakat *Devlet* kitabında bu tabir tam tersi olarak "haksızlığa uğrayanlar ise haksızlık edenlerden çok daha fazladır" şeklinde yer almaktadır. Buna bağlı olarak, insanın olağanüstü bir yeteneğe sahip olduğu varsayılmıştır. İnsan bu durumda ahlâklı olmaya devam edebilir mi? Yoksa insanlara haksızlık etmeye eğilimli midir? sorusuna dikkat çekilmektedir. İnsan doğası gereği her şeyin fazlasını

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

istemektedir. Ancak çevre ve yasalar insanın adaletli davranmaya mecbur kılmıştır. Hobbes'un "insan insanının kurdudur" düşüncesinde insanın tek arzusunun diğerlerinden güçlü olup, yaşamını ve sahip olduklarını güvence altına almak olduğu belirtilmiştir.

Hobbes'a göre doğa durumunda herkes eşittir. Fakat zihinsel ve bedensel olarak engelli olanlar için bu eşitlikten nasıl bahsedilebilir? Hobbes insanın gerçek doğasının ortaya çıkmasını "savaş durumu" olarak tanımlamaktadır. Her dönemde savaş vardır ve bu yüzden de insanın yapısında bencillik ve saldırganlık gibi durumlarda hep var olmuştur. Bu bencillik ve saldırganlığın sadece devlet ve yasalar tarafından dizginlenebileceğini söylemektedir. Hobbes, Hutcheson, Bentham ve J. S. Mill'in yararcı etiği, bencillik ve saldırganlığın insan doğasından kaynaklandığını savunmuştur. Hobbes ve Locke yararcı etiğin bireyin dışında toplumsal yarar etiği olarak da anlaşılması gerektiğini belirtmişlerdir. Schopenhauer'a göre insan davranışlarını bencillik, kötülük, merhamet; insan iradesini ise düşünce, akıl, bilinç ve karakter belirlemektedir. İrade bir engelle karşılaştığında acı, amacına ulaştığında ise mutluluk ortaya çıkar. Schopenhauer bencilliğin teorik, kötülüğün ise pratik olduğunu düşündüğü için ikisi arasında bir ayırım yapmıştır. Rousseau'ya göre bilgi ahlâka zarar vermektedir ancak uygarlaşmanın temeli de akla dayandığını belirtmiştir. Shaftesbury iyilik ve erdemle ilgili duygularla ilgili olduğunu ve tüm insanlarda temel ahlâk duygusunun bulunduğunu söylemektedir. Sonuç olarak insanın salt kötü olduğunu veya insanın salt iyi olduğunu insan eylemlerinin altında yer alan motiflerden hareketle tam olarak açıklanmadığını söylemek mümkündür.

İkinci bölüm "İnsanın Doğasını Anlamaya Yönelik Çift Kutuplu Yaklaşımlar" (s.109-180) adını taşımaktadır. Çift kutuplu yaklaşımları tek kutuplu yaklaşımlardan ayıran özellik, insan doğasını indirgemeci bir bakışla ele almamalarıdır. İnsan doğasında iyi ve kötü ilkeler bir arada bulunmaktadır. İslâm filozofları bu konu üzerinde çok durmuşlardır. Fârâbî, bir davranışın iyi ya da kötü olmasını o davranışın alışkanlık haline gelmesini temel almaktadır. Fârâbî'nin insan doğasına yaklaşımı onun siyaset felsefesi ile ilişkilidir. İnsan erdemli toplumda yaşarsa erdemli olmak zorundadır. Fârâbî şehri, erdemli şehir ve cahil şehir olarak ikiye ayırmıştır. Yönetici erdemliyse şehir de erdemlidir, yönetici cahil ve erdemden pay almamışsa şehir de cahildir. Fârâbî insanda bütün erdemlerin bulunamayacağını söylerken İhvân-ı Safâ ise bunun mümkün olacağını söylemiştir. İbni Sinâ'ya göre ahlâk alışkanlıklardan oluşmaktadır. İbn Haldun ise insan iyi ve kötü fiillerin hangisini alışkanlık haline getirirse diğerini karakter haline getirmesinin zorlaşacağını belirtir. İslâm filozoflarına göre insan doğası çift kutupludur. İnsan toplumsal bir varlık olduğu için onu toplumdaki soyutlayarak tanımlamak mümkün değildir. Maturidî, insanın iyi veya kötü olduğu konusunda hüküm verirken aklın ön plana alınması gerektiğini söylemektedir. Gazzalî'ye göre, bireyin almış olduğu eğitim ve çevresi onun iyi veya kötü olmasına neden olmaktadır. Aslında insan yaratılışı itibarıyla nötr durumdadır. Bu görüşünü de "Her çocuk fıtrat üzerine doğar; ebeveyni onu Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi yapar" hadisiyle desteklemektedir. (s.129). Kant, insan doğasını özgürlük ve sorumluluk ekseninde ele almıştır. Kant'a göre insanlığın belirli bir şekilde ahlâkta ilerledikten sonra çöküşün olması uygun değildir. Çünkü bunun nesilden nesile, eğitim ve kültürle aktarılan bir durum olduğunu belirtmektedir.

Üçüncü ve son bölüm ise "Çift Kutuplu Yaklaşımların Din Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi" (s.181-250) başlığını taşımaktadır. Bu bölüm konuların

bir özeti mahiyetindedir. Yazar bu bölümde vicdan konusunu ele almıştır. Vicdanın dinden daha ahlâki bir değer olduğunu belirterek, toplumdaki vicdan kavramını dile getirmiştir. Bütün insanları kuşatacak bir ahlâka ulaşmak için vicdanın dış bir otoriteye ihtiyacı vardır. Bu otorite dindir. Kötülük özgür iradeyle ortadan kalkacaktır. Dünyada var olan kötülüğün kaynağı Tanrı değil insanın kendisidir. İrade insanın seçim yapmasında özgür olduğunun belirtisidir. Kötülüğünün kaynağı Tanrı değil, insanın özgürlüğünü kötüye kullanılmasıdır. “Sonuç” bölümünde ise genel bir gözden geçirmenin ardından çift kutuplu yaklaşımların kötülük probleminin çözümünde tek kutuplu yaklaşımlara kıyasla daha açıklayıcı olduğu belirtilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde dil olarak her okuyucunun anlayacağı şekilde açık ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Kitapta paragraflar kendi içinde gayet güzel ve anlaşılırken paragraflar arası geçiş hızlı bir şekilde yapılmıştır. Mesela, İhvân-ı Safâ’dan bahsederken ardından gelen paragrafa geçerken doğrudan İbn Sina’ya giriş yapmaktadır. Hemen sonrasında soru işareti ile bitirilen bir paragrafın ardından açıklayıcı bir metnin gelmesi beklenirken yazar sonraki paragrafta başka bir konuya geçiş yapmakta ve soruyu cevapsız bırakmaktadır. Dipnotlara fazlaca yer verilmektedir. Bazı açıklayıcı metinlerin dipnotta değil de kitabın içinde yer verilmesi daha iyi olurdu. Tartışmalarda tarafsızlığa dikkat edildiğini de belirtmek gerekir. Bu çalışma felsefe tarihinde insan doğasının, kötülük probleminin ve filozofların tutumlarının açıklanması bakımından önemlidir.